

MARIOLA TERESA KOZUBEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Pedagogiki

ZUZANNA SKORUPKA

AGATA BROSZCZAK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

NAUKA I EDUKACJA W TROSCE O WSPÓLNY DOM: ECOONE I KOSTKA ZIEMI

SCIENCE AND EDUCATION FOR THE SAKE OF THE COMMON
HOME: ECOONE AND THE EARTH CUBE

ABSTRACT:

W encyklice *Laudato si'* papież Franciszek wyraża przekonanie, że aby zmierzyć się z kwestią ekologiczną dotyczącą troski o Ziemię, należy połączyć siły, działać wspólnotowo. Wspólnotowe działanie na rzecz ekologii można dostrzec w inicjatywach katolickiego Ruchu Focolare zarówno w zakresie refleksji naukowej, jak i edukacji. Celem badawczym artykułu jest ukazanie dwóch obszarów: pierwszy odnosi się do EcoOne – międzynarodowej sieci naukowców i praktyków podejmujących systematyczną, interdyscyplinarną refleksję na temat ekologii, drugi dotyczy edukacji ekologicznej, a zwłaszcza specyficznego środka dydaktycznego tak zwanej Kostki Ziemi (The Earth Cube). Na podstawie analizy teoretycznych założeń obu inicjatyw oraz ich aplikacji wykazano, że dialog pomiędzy wiarą i nauką, który prowadzi EcoOne, wpisuje się w istotę ekologii integralnej. Dydaktyka Kostki Ziemi budzi w dziecku miłość do tego, co je otacza, dotyka zatem swym przesłaniem wszystkich wymiarów życia człowieka. Opisane formy zaangażowania Ruchu wyznaczają drogę prowadzącą do odkrywania wciąż nowych możliwości twórczego odpowiadania na wyzwania encykliki *Laudato si'*.

In his encyclical *Laudato si'* Pope Francis expresses his conviction that in order to face the ecological issue of caring for the Earth, it is necessary to join forces, to act communally. Community action for ecology can be seen in the initiatives of the Catholic Focolare Movement, is taken up by the Movement in both scientific reflection and education. The research objective of the article is to show two areas: the first relates to EcoOne, an international network of scientists and practitioners undertaking systematic, interdisciplinary reflection on ecology, while the second concerns environmental education and, in particular, the specific didactic means of the so-called "Earth Cube". On the basis of an analysis of the theoretical assumptions of both initiatives and their applications, it is shown that the dialogue between faith and science that EcoOne conducts is part of the essence of integral ecology. The didactics of the Earth Cube awaken in children a love for what surrounds them, thus it touches all dimensions of human life with its message. The forms of FM involvement described above mark a path leading to the discovery of ever new possibilities for creatively responding to the challenges of the LS encyclical.

Wprowadzenie

W pierwszym rozdziale encykliki *Laudato si'* papież Franciszek stawia pytanie: „Co się dzieje w naszym domu?”¹, podkreślając tym samym, że świat, który otacza człowieka, jest czymś bardzo bliskim. Dom to miejsce związane z rodziną, wychowaniem, spotkaniami z drugim człowiekiem, z bliskością, poczuciem bezpieczeństwa, jest zatem przedmiotem troski i dbałości. Wiesław Wójcik w antropologicznej refleksji nad wartością domu stwierdza, że od początku istnienia cywilizacji dom „posiadał nie tylko znaczenie fizycznego schronienia, lecz głównie oznaczał duchową stronę ludzkiej egzystencji, transcendował naturalny porządek [...] i pozwalał na organizowanie życia wspólnotowego, dzięki czemu człowiek przewyciężył swoje ograniczenia biologiczne, odkrywał swoją głębszą naturę, stawał się równorzędnym partnerem przyrody i mógł z nią bezpiecznie koegzystować”². Metafora domu przybliżyła do refleksji nad kondycją dzisiejszego świata. W świetle chrześcijańskiej teologii taki namysł jest nieodłącznie związany z Bogiem, który stworzył świat jako dom dla człowieka. To, co naukowo jest nazywane wszechświatem lub kosmosem czy planetą Ziemią, wierzący nazywają stworzeniem i są wezwani do odpowiedzialności za nie (por. Rdz 1,28).

Kościół katolicki w swoim nauczaniu zawsze wskazywał na konieczność troski o stworzenie, lecz od czasów Jana XXIII (LS 3-9) zaczęła kształtować się doktryna ekologiczna Kościoła, która znajduje swój pełny wyraz w omawianej encyklice papieża Franciszka, wzywającego – za św. Janem Pawłem II – do „nawrócenia ekologicznego”³ (LS 216-221). „Zapomnieliśmy – pisze Franciszek – kim jesteśmy: stworzeniami na obraz Boga [por. Rdz 1,27], powołanymi, by zamieszkiwać jako bracia i siostry w tym samym wspólnym domu. Nie zostaliśmy stworzeni, aby być jednostkami, które panują niepodzielnie, lecz zostaliśmy pomyślni i chciani, by być w centrum sieci życia, którą stanowią miliony gatunków, połączonych dla nas z miłością przez naszego Stwórcę. Nadszedł czas, by odkryć na nowo nasze powołanie jako dzieci Bożych, braci między nami, strażników stworzenia”⁴.

¹ Franciszek, *Laudato si'* (2015) [dalej: LS].

² W. Wójcik, *Antropologia domu*, w: *Dom, w którym rodzi się wspólnota. Rodzina, społeczeństwo, Kościół*, red. M.T. Kozubek, Katowice 2012, s. 19; por. M. Rembierz, *Egzystencjalne i aksjologiczne doświadczenie domu rodzinnego*, w: *Kultura dnia codziennego i świątecznego w rodzinie*, red. L. Dyczewski, D. Wadowski, Lublin 1998, s. 41-57.

³ Po raz pierwszy tego pojęcia użył Jan Paweł II w następującym kontekście: „Jeżeli przyjrzymy się różnym regionom naszej planety, zdamy sobie sprawę, że ludzkość zawiodła Boże oczekiwanie. Zwłaszcza w naszych czasach człowiek lekkomyślnie zdewastował porośnięte lasami niziny i wzgórza, skażył wody, zniszczył ziemskie środowisko, zanieczyścił powietrze, naruszył systemy hydro-geologiczne i atmosferyczne, spowodował pustynnienie żyznych niegdyś obszarów, rozwinął w sposób niekontrolowany przemysł, depreczając z pogardą – by posłużyć się obrazem Dantego Alighieri (*Raj*, XXII, 151) – tę «grządkę», którą jest ziemia, nasz dom. [...] trzeba więc pobudzać i popierać «nawrócenie ekologiczne»” – Jan Paweł II, *Trzeba zapobiec katastrofie ekologicznej. Katecheza (17 stycznia 2001)*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 4 (2001), s. 43-44.

⁴ Franciszek, *Orędzie na Światowy dzień modlitw o ochronę stworzenia (1 września 2019 r.)*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190901_messaggio-giornata-cura-creato.html [dostęp: 5.06.2020].

Problemy związane z degradacją „wspólnego domu” są generowane przez nieodpowiedzialne zachowanie człowieka, wynikające z braku świadomości ekologicznej. Papież Franciszek podkreśla, że aby sprostać tej złożonej sytuacji, aby zmierzyć się z kwestią ekologiczną dotyczącą troski o Ziemię, należy połączyć siły. Nie chodzi tutaj o sumę dóbr indywidualnych, ale o działanie wspólnotowe (LS 219). Franciszek zwraca uwagę, że „ważną rolę do odegrania mają wszystkie wspólnoty chrześcijańskie” (LS 214). Tak rozumiane wspólnotowe działanie na rzecz ekologii można dostrzec w inicjatywach wielu instytucji, ruchów i wspólnot kościelnych⁵. Są to między innymi: coroczne święto ekumeniczne „Czas dla Stworzenia”, które trwa od 1 września (Światowego Dnia Modlitw o Ochronę Stworzenia) do 4 października (Dnia św. Franciszka z Asyżu, patrona ekologów), łącząc setki tysięcy chrześcijan w modlitwie i działaniach dla planety⁶; Projekt Caritas *Laudato si'*⁷; projekt Ekonomia Franciszka⁸; Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (REFA)⁹; liczne ekoinicjatywy w ramach Ogólnopolskiego Kongresu Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich¹⁰, oraz – obecny w Polsce od 2018 r. – światowy Ruch Laudato Si' (Laudato Si' Movement), znany wcześniej jako Światowy Ruch Katolików na rzecz Środowiska¹¹.

Działania tych wszystkich podmiotów zmierzają, choć różnymi sposobami i drogami, do budzenia i kształtowania świadomości i edukacji ekologicznej. Rodzi się jednak pytanie: czy jest możliwy jakiś powszechny, najprostszy sposób formacji ekologicznej, który budziłby w każdym odpowiedzialność za własne działania oraz świadomość, że ziemia, świat są dobrem dla każdego, dobrem, które powinno być szanowane (LS 91)? Jest to zatem pytanie o wychowanie w i do ekologii integralnej. Naszą uwagę kierujemy ku refleksji naukowej, działaniom i edukacji proekologicznej Ruchu Focolari (RF)¹², który w zakresie troski o Ziemię współpracuje ze światowym Ruchem Laudato Si'. Powodem wyboru RF jest jego aktywność w budowaniu jedności społecznej poprzez zaangażowanie w sprawy społeczne, polityczne, ekonomiczne, kulturalne, a także naukowe¹³.

⁵ O.S. Jaromi, *10 ekologicznych osiągnięć Kościoła w minionym roku*, KAI 9.01.2019.

⁶ Portal chrześcijańskich ekologów. *Święto Stworzenia*, <https://www.swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/czas-dla-stworzenia-season-of-creation> [dostęp: 3.06.2020].

⁷ *Projekt Caritas Laudato si'*, <https://laudatosi.caritas.pl/dzialania-lokalne/> [dostęp: 3.06.2020].

⁸ *The-Economy-of-Francesco-Integral-ecology-guide-for-local*, ed. K. Pietraszewski, Warszawa 2021, <https://laudatosi.caritas.pl/wp-content/uploads/2021/10/The-Economy-of-Francesco-Integral-ecology-guide-for-local-communities.pdf> [dostęp: 5.04.2021].

⁹ J. Brusilo, *Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (REFA) jako nowoczesny i ewangeliczny przykład troski o życie przyrody*, w: Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, *„Otoczmy troską życie”. Kościół niosący Ewangelię Nadziei. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006–2010. Rok 2008/2009*, Poznań 2008, s. 342.

¹⁰ S. Jaromi, *Ruchy i stowarzyszenia w Kościele w służbie ekologii*, „Paedagogia Christiana” 2/28 (2011), s. 195–210, DOI 10.12775/PCh.2011.012.

¹¹ Laudato Si' Movement, *Od Światowego Ruchu Katolików na rzecz Środowiska do Ruchu Laudato si'*, <https://laudatosimovement.org/news/od-gccm-do-rls/> [dostęp: 15.06.2021].

¹² Por. A. Torno, *Chiara Lubich. Życie i dzieło*, tłum. K. Kozak, Poznań–Warszawa 2013; Ch. Lubich, *Charyzmat jedności*, red. M. Vandeleene, Kraków 2007.

¹³ M.T. Kozubek, *Wspólnota i jedność w wybranych obszarach życia społecznego – doświadczenie Ruchu Focolari*, „Paedagogia Christiana” 2/36 (2015), s. 82.

W artykule przedstawiono dwa obszary aktywności RF na rzecz ekologii. Pierwszy odnosi się do EcoOne – międzynarodowej sieci naukowców i praktyków zaangażowanych na rzecz ekologii¹⁴, drugi dotyczy edukacji ekologicznej, a zwłaszcza specyficznego środka dydaktycznego tak zwanej Kostki Ziemi (The Earth Cube), stosowanego w różnych kręgach kulturowych na świecie¹⁵. Na podstawie analizy literatury dotyczącej teoretycznych założeń obu inicjatyw oraz tak zwanych dobrych praktyk z nimi związanych wykazano, że stanowią one wartościowe – z chrześcijańskiego punktu widzenia – metody refleksji naukowej oraz edukacji ekologicznej, które przyczyniają się do realizacji wyzwań przedstawionych w encyklice *Laudato si'*.

Międzynarodowa sieć EcoOne – platforma wspólnotowej refleksji ekologicznej

Charyzmat jedności Chiary Lubich i Ruchu Focolare jako inspiracja chrześcijańska przenika do różnych obszarów współczesnej nauki i kultury¹⁶. Analiza jego działań pozwala stwierdzić, że jest on miejscem wychowania do jedności rodziny ludzkiej, rozumianej w kategoriach zarówno społecznych, jak i teologicznych. Dialog pomiędzy wiarą i nauką prowadzą przede wszystkim: międzynarodowe Centrum naukowe „Szkoła Abba”, powołana przez Chiarę Lubich i niemieckiego teologa, biskupa Klausa Hemmerle¹⁷; Instytut Uniwersytecki Sophia¹⁸ w Loppiano k. Florencji oraz tak zwane *Inondacje* (wł. *inondazioni*)¹⁹, czyli specjalistyczne

¹⁴ *Who we are*, <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html> [dostęp: 3.06.2020].

¹⁵ *The Earth Cube. Today's Action, Tomorrow's Future*, www.theearthcube.org [dostęp: 3.06.2020]; *Kostka dla Ziemi – działaj dla klimatu już dziś!*, <https://www.focolare.org/polska/2019/03/25/kostka-dla-ziemi-dzialaj-dla-klimatu-juz-dzis/> [dostęp: 10.06.2020]; por. L. Fiorani, *Francis still dreams: Five years after Laudato si'*, Assisi 2020.

¹⁶ Ruch powstał w 1943 r. we Włoszech. W 2021 r., obecny w ok. 150 krajach, liczy ponad 2 mln osób w różnym wieku, z różnych grup społecznych, kultur, Kościołów i religii. Związane są z nim, na prawach współpracowników, także osoby o przekonaniach niereligijnych. Założycielką jest Chiara Lubich (1920–2008), sługa Boża, autorka kilkudziesięciu książek, przetłumaczonych na 21 języków oraz setek publikacji, laureatka m.in.: Nagrody Templetona (1977), Nagrody Praw Człowieka (1998), Nagrody UNESCO za wychowanie dla pokoju (1996), Nagrody pokoju (Indie 2000) oraz 13 doktoratów *honoris causa*, m.in. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1996).

¹⁷ Jako centrum naukowe Ruchu Focolare powstała w 1990 r. w Międzynarodowym Centrum Ruchu Focolare w Rocca di Papa k. Rzymu, gdzie ma swoją siedzibę. Tworzy ją wielokulturowy, interdyscyplinarny zespół naukowców, członków Ruchu, pochodzących z różnych krajów i reprezentujących różne dyscypliny nauki (teologia, filozofia, socjologia, prawo, medycyna, psychologia, nauki o edukacji, ekologia, matematyka i fizyka). Naukowym periodykiem tego gremium jest czasopismo „Nuova Umanità” (<http://nuovaumanita.cittanuova.it/>) oraz „Claritas: Journal of Dialogue and Culture”, por. <https://docs.lib.purdue.edu/claritas/> [dostęp: 10.06.2021] – M.T. Kozubek, *Wspólnota i jedność w wybranych obszarach życia społecznego – doświadczenie Ruchu Focolari*, „Paedagogia Christiana” 2/36 (2015), s. 87.

¹⁸ *Chi siamo*, <https://www.sophiauniversity.org/it/> [dostęp: 10.06.2020].

¹⁹ Lubich przyjęła słowo „«wylanie» (wł. *inondazione*) dla określenia dynamicznego wpływu charyzmatu jedności na niektóre dziedziny życia i wiedzy, odnosząc się do słów św. Jana Chryzostoma, który mówiąc o Duchu Świętym, porównuje Go do «wody żywej, ponieważ działa bez

stowarzyszenia i sieci naukowe, skupiające badaczy i praktyków z RF, pochodzących ze wszystkich kontynentów, których głównym celem jest podejmowanie dialogu ze współczesną nauką i szeroko pojętą kulturą w świetle charyzmatu jedności²⁰. W kontekście rozważań nad encykliką *Laudato si'* przedmiotem tej refleksji jest działalność inonadacji EcoOne (Ekologia Jedności).

EcoOne jest to międzynarodowa sieć osób zajmujących się problematyką ekologii i ochrony przyrody. Inonadacja ta, najpierw pod nazwą Natura&Środowisko, powstała w 1999 r. z inicjatywy Chiary Lubich we współpracy z włoskim fizykiem i filozofem Sergio Rondinara²¹. To jemu, rok wcześniej, Lubich powierzyła problematykę ekologii w „Szkołe Abba”. Jego pierwsze wystąpienie w tym środowisku naukowym nt. *Relacja osoba ludzka – przyroda w świetle pism Chiary Lubich*, wygłoszone następnie kilkanaście razy, podczas różnych spotkań formacyjnych RF, wzbudziło szczególne zainteresowanie ludzi młodych, co dało początek systemowym działaniom międzypokoleniowym na rzecz ochrony Ziemi.

W gronie EcoOne są naukowcy, specjaliści i badacze nauk o środowisku oraz doktoranci i studenci. Są to zatem osoby w różnym wieku, lecz także z różnych krajów, kultur i religii. Łączy ich wszystkich otwartość na poszerzanie swojej specjalistycznej wiedzy, dotyczącej współczesnych problemów ekologicznych, o perspektywę humanistyczną²². Ich prace badawcze, zakorzenione w refleksji religijnej i społecznej, odnoszą się do kwestii odpowiedzialności za Ziemię i troski o nią oraz zrównoważonego rozwoju. Znajduje to swój wyraz w organizowaniu i podejmowaniu konkretnych aktywności związanych ze środowiskiem. EcoOne współpracuje z instytucjami, które dążą do promowania świadomej współzależności pomiędzy krajami oraz powszechnego przeznaczenia towarów. Wspólnie podejmują starania, aby te zasady zostały wprowadzone w aspekcie środowiskowym, w obszarze gospodarczym, społecznym oraz politycznym²³.

---

przerwy [...], tryskającej, bijącej», aby wskazać na Jego wylanie (S. Gv. Cr., *In Johannem, homilia*, 51, PG 59, 284) – cyt. za M. Kozubek, *Wspólnota i jedność...*, s. 82. W RF istnieją inonadacje w następujących obszarach wiedzy: socjologia (*Social One*), polityka (*Movimento politico per l'unità*), prawo (*Comunione e Diritto*), ekonomia (*Economia di comunione*), komunikacja (*NetOne – media and a united Word*), psychologia (*Psicologia e comunione*), pedagogika (*Educazione e Unità*), medycyna (*Medicina – Dialogo – Comunione*), architektura i sztuka (*Clarté – Artisti in Dialogo*), sport (*Sportmeet for a united Word*) oraz ekologia (*EcoOne*).

²⁰ M. Kozubek, *Wspólnota i jedność...*, s. 82.

²¹ Profesor epistemologii, kosmologii i ekologii w Istituto Universitario Sophia (Figline e Incisa Valdarno – FI). Autor między innymi: *Scelte razionali, intenzioni, fini*, Roma 2014; *L'intelligibilità del reale. Natura, uomo, macchina*, Roma 2013; *L'interpretazione del reale tra scienza e teologia*, Roma 2007; *L'ambiente dell'uomo*, Roma 1996.

²² *Who we are*, <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html> [dostęp: 27.05.2021]; por. V. Araujo, *Antropologia i życie społeczne. Nowi ludzie*, „Nowe Miasto” 2-3 (2008), s. 96-99.

²³ Jednym z głównych celów, jakie wyznaczyło Zgromadzenie Generalne Ruchu Focolari, które odbyło się w 2021 r., jest „nawrócenie ekologiczne”. Wyrazem dążenia do tego jest projekt *EcoPlan. Ascoltare il grido della terra, il grido dei poveri e il grido delle nuove generazioni (Słuchać wołania Ziemi, wołania ubogich i młodych pokoleń*, tłum. M. Kozubek), https://eyut279xk3q.exactdn.com/wp-content/uploads/2022/06/EcoPlan_IT.pdf [dostęp: 10.06.2021]; por. *Ecology*, <https://www.focolare.org/en/dialogue/cultura/ecologia/>; <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html> [dostęp: 15.07.2021].

W swoich projektach badawczych EcoOne poszukuje odpowiedzi na zasadnicze pytania, dotyczące rozwiązań aktualnych dylematów ekologicznych, a także sposobów edukacji ekologicznej. W tak ujętym programie badacze wykraczają poza samo naukowe ujęcie problematyki, działania EcoOne są również „kulturowym ćwiczeniem”, które ich pobudza oraz inspiruje do głębszego namysłu w obszarze tradycji, sztuki, religii oraz historii. Prowadzone badania i związana z nimi refleksja dotyczą nie tylko litosfery, hydrosfery, atmosfery i biosfery, lecz także noosfery, która wiąże się ze „sferą ludzkiego rozumu”. Dzięki zintegrowaniu oraz doświadczeniu wszystkich tych płaszczyzn powstaje nowa perspektywa w tematyce ochrony środowiska, która oparta jest na specyficznym podejściu antropologicznym: związku osoby ludzkiej z naturą²⁴. Na stronie internetowej www.ecoone.org są przedstawione publikacje i projekty, które prezentują oraz propagują inicjatywy ekologiczne²⁵.

Jednym z kluczowych projektów badawczych EcoOne są cykliczne konferencje międzynarodowe, organizowane od roku 2000 w międzynarodowym centrum RF w Castel Gandolfo oraz w Budapeszcie. Podczas tych konferencji prowadzone debaty i dialog dotyczą zagadnień ochrony środowiska w świetle wartości oraz podejść teoretycznych, którymi EcoOne się kieruje. Analizując zakres podejmowanej problematyki, nie sposób nie zauważyć, że wiele tematów rozważanych do 2015 r., a zatem przed opublikowaniem LS, znajduje się w poszczególnych rozdziałach encykliki LS. Można zatem wywnioskować, że wspólnotowe spojrzenie naukowców z różnych stron świata – reprezentujących zarówno różnorakie podejścia teoretyczne, jak i konkretne działania w terenie – rzuca w miarę obiektywne światło na ogólnoswiatowy problem ochrony Ziemi. Niżej zaprezentowany przegląd jest tego dowodem.

Pierwsze spotkanie naukowe inonдации EcoOne odbyło się w 2000 r. na temat *Natura: pomiędzy Ideąłości a planowaniem społecznym*²⁶. Tytuły kolejnych konferencji ukazują szeroki zakres zagadnień podejmowanych przez EcoOne: *Zmiany klimatyczne w świetle nauki oraz etyki* (2003); *Woda dobrem wspólnym*

²⁴ *Ecologia. Programma*, <https://www.focolare.org/en/dialogue/cultura/ecologia/> [dostęp: 27.05.2021]. Jacek Kempa zauważa, że w encyklice *Laudato si'*: „Franciszek łączy niejaką odwrotną drogą do rozszerzenia rozumienia człowieka i jego zadań. Nie tyle z klasycznej antropologii wychodzi w kierunku rozszerzenia jej o wymiar więzi człowieka z naturą, co najpierw rysuje szerokie pojęcie ekologii, szanujące dobrze pojęty antropocentryzm, by z tak przygotowanym narzędziem wejść w obszary tradycyjnego namysłu nad człowiekiem i nazwać wszystko ekologią integralną. Sprawy człowieka, ludzkości zawsze pozostaną sprawami całego stworzenia, stąd miano ekologii integralnej obejmuje także kwestie etyki społecznej, tworzenia kultury, więzi międzypokoleniowej. Nie można tych spraw oddzielać od kwestii środowiska naturalnego (zob. 139). Wszystko jest połączone” – J. Kempa, *Wszystko jest połączone. Teologicznodogmatyczne podstawy ekoteologii a argumentacja encykliki „Laudato si'”*, w: *Ekologia wyzwaniem dla teologii*, [praca zbiorowa] Wrocław 2016, s. 247-272.

²⁵ L. Fiorani, *Il contributo di EcoOne alla riflessione ecologica*, „Nuova Umanità” 199 (2012), s. 49-51; <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html> [dostęp: 27.05.2020].

²⁶ L. Fiorani, *Cammino di EcoOne (sulla base di testi di Sergio Rondinara)*. *Convegno di EcoOne. Sostenibilità ambientale e questione energetica, Castel Gandolfo, 14-16 maggio 2010*, Archivio Generale del Movimento dei Focolari.

całej ludzkości (2004); *Zrównoważony rozwój w perspektywie interdyscyplinarnej* (2005, 2006); *Ekologia krajobrazu i relacje społeczne* (2007); *Środowisko i demokracja* (2008)²⁷. Na podstawie analizy wygłoszonych referatów zauważa się pewnego rodzaju połączenie specjalistycznej wiedzy o środowisku z uwzględnieniem współzależności relacji człowiek – środowisko. Ta perspektywa towarzyszy EcoOne niezmiennie, co można dostrzec w tematyce podejmowanej w trakcie kolejnych konferencji.

Podczas konferencji w 2009 r. nt. *Zrównoważenie środowiskowe: świadomość i udział w gospodarce odpadami* poruszono kwestie: praktyki partycypacji politycznej i gospodarki odpadami (Daniela Ropelato), cyklu węgla i wapnia w przyrodzie jako modelu zarządzania odpadami (Giuseppe Giaccone), zrównoważonego rozwoju oraz konsumpcyjnego stylu życia (Maria Flora Mangano), cyklu życia odpadów (Stefania Papa), a także przekazywania nowoczesnych technologii krajom będącym w potrzebie (Sergio Rondinara)²⁸.

W 2010 r. kontynuowano zagadnienie zrównoważonego rozwoju środowiska, lecz w kontekście problemu energetycznego. Uczestnicy debatowali nad tym z różnych perspektyw. W ujęciu teologicznym poruszono problem środowiska w kontekście Boga Miłości (Luca Fiorani) oraz znaczenia energii w naturze (Stefania Papa). Z perspektywy nauk przyrodniczych zastanawiano się nad istotą problemu energetycznego (Andrea Ponta), odnawialnych źródeł energii (Carmin Lubritto), zmian klimatu na skutek produkcji energii (Antonello Passini), energii jądrowej (Alberto Renieri), a także problemu energetycznego w kontekście polityki (Daniela Ropelato) i w świetle katolickiej nauki społecznej (Luca Fiorani). W wyniku prowadzonego dialogu postulowano promowanie solidarności społecznej w zakresie energii (Vera Araujo) oraz powszechnego przeznaczenia zasobów naturalnych (Tebaldo Vincoiguerra)²⁹.

Problematykę zrównoważonego rozwoju kontynuowano podczas konferencji w 2011 r., lecz w kontekście bioróżnorodności. Wymiana poglądów oraz dzielenie się wynikami badań dotyczyły istoty bioróżnorodności w codzienności (Giuseppina Bartollo Brullo, Yves Storder, Blandine Metivier); utraty bioróżnorodności i płynących z tego konsekwencji dla zrównoważonego rozwoju (Giuseppe Giaccone), oraz dla zdrowia (Francesca Romana Di Raimo, Flavia Caretta). Teologiczna perspektywa zagadnienia bioróżnorodności została podjęta w kontekście realizowania przez człowieka woli Bożej (Cristina Negro, Luca Fiorani), relacyjności

²⁷ Tematyka konferencji do 2008 r. nie jest udokumentowana na stronie web EcoOne, streszczenie podejmowanych zagadnień przedstawia Luca Fiorani podczas konferencji w 2010 r. – por. L. Fiorani, *Cammino di EcoOne...*; L. Fiorani, *Il contributo di EcoOne alla riflessione ecologica*, „Nuova Umanità” 199 (2012), s. 49-51.

²⁸ *Convegno internazionale. Sostenibilità ambientale, coscienza e partecipazione nella gestione dei rifiuti Castel Gandolfo, 17–19 aprile 2009*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/sostenibilita-ambientale-1.html> [dostęp: 10.06.2021].

²⁹ *Convegno internazionale Sostenibilità ambientale e questione energetica, Castel Gandolfo, 14–16 maggio 2010*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/sostenibilita-ambientale-2.html> [dostęp: 10.06.2020].

w świetle modelu trynitarne (Carlos Andrade) oraz ujęcia tego zagadnienia w dokumentach Magisterium Kościoła (Tiziana Longhitano)³⁰.

Konferencja w 2012 r. była poświęcona kwestiom dotyczącym systemu leśnego jako ekologicznego modelu relacyjności w przyrodzie. Na tle aktualnej sytuacji lasów (Andrea Conte), ich ekologicznych uwarunkowań (Francesca Ceroni) oraz funkcjonowania w kontekście społecznym (Juan de La Riva, Paul Vantomme) poruszono kwestię zasobów naturalnych w perspektywie dobra wspólnego (Luigino Bruni), zasobów odnawialnych i nieodnawialnych (Luigi de Dominicis), a także powszechnego przeznaczenia zasobów naturalnych w ujęciu Kościoła katolickiego (Tebaldo Vinciguerra)³¹.

Myślą przewodnią konferencji w 2014 r., zatytułowanej *Naturalny związek i świadomość ekologiczna*, była relacja człowiek – natura. Lista podmiotów międzynarodowego komitetu naukowego tego wydarzenia ukazuje zasięg działania EcoOne: ENEA (Italian National Agency for New Technologies, Energy and Sustainable Economic Development), włoskie uniwersytety: Lumsa University, Tor Vergata University, La Sapienza University of Rome, Second University of Naples, a także: National Sun Yat-sen University w Tajwanie; Mundelll & Associates, Indiana University-Purdue University w USA; University of Coimbra w Portugalii; University of La Plata i Research Commission of Buenos Aires w Argentynie oraz University of Zaragoza w Hiszpanii. Efektem wymiany refleksji oraz dialogu badaczy jest publikacja *Proceedings of the international meeting. Natural relationality and environmental awareness*, opracowana pod redakcją Luca Fioraniego³². Podjęte podczas tej konferencji zagadnienia dotyczyły antropologicznego odczytywania rozwoju natury (Tiziana Longhitano) w odniesieniu do procesów przemian związków oraz relacji osoby z wszystkimi pierwiastkami (Silvia Cataldi, Andrea Ponta, Sergio Rondinara). Założeniem tego spotkania był otwarty oraz transdyscyplinarny dialog, który jest podstawą każdej konferencji EcoOne. Zasadnicze pytanie, na które poszukiwano odpowiedzi, brzmiało: „Jak szanować przyrodę i jednocześnie zwiększać ludzką kreatywność?” (John A. Mundelll). Podjęcie tego problemu wynikało z zauważalnego coraz głębszego kryzysu

³⁰ *Convegno internazionale Biodiversità e sostenibilità Castel Gandolfo, 13–15 maggio 2011*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/biodiversita-e-sostenibilita.html> [dostęp: 10.06.2020]; por. C.L. Garcia Andrade, *Relazionalità e modello trinitario, Convegno di EcoOne. Biodiversità e sostenibilità Castel Gandolfo, 13–15 maggio 2011*, http://www.ecoone.org/attachments/article/6/05_Andrade_Relazionalita_e_modello_trinitario.pdf [dostęp: 15.06.2020]; tenże, *Dios es amor reciproco. El carácter co-originario de la unidad y de la pluralidad en Dios Trinidad. En diálogo con Tomás de Aquino, Ghislain Lafont, Gisbert Greshake y Hans Urs von Balthasar*, Madrid 2015.

³¹ *Convegno internazionale “Il sistema forestale modello ecologico di relazionalità in natura”*, *Castel Gandolfo, 4–6 maggio 2012*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/convegno-2012.html> [dostęp: 3.06.2020].

³² Por. L. Fiorani, *Proceedings of the international meeting. Natural relationality and environmental awareness Castel Gandolfo (Rome), 4–6 April 2014*, Roma 2014, <http://www.ecoone.org/attachments/article/15/V2014Proceedings-Castel-Gandolfo.pdf> [dostęp: 15.06.2021]; C. Moriconi, R. dell’Erba, *Bio-inspired Robotics Proceedings of the Conference-Workshop Frascati, 14–15 May 2014*, Roma 2014.

ekologicznego w zakresie zagrożonej relacji natura – człowiek. Zwrócono uwagę na to, że człowiek jako istota rozumna użytkuje technologię (Andrea Ponta) oraz naukę, by przekształcić naturę, wyczerpując jej bogactwo i zaburzając przy tym równowagę pomiędzy nimi (Klaus Colanero). Podjęto debatę nad związkiem osoby ludzkiej z przyrodą (Stefania Papa) z perspektywy antropologicznej i socjologicznej (Silvia Cataldi), nauk przyrodniczych (Andrea Ponta) oraz w kontekście ewolucji we wszechświecie (Daniele Spadaro) i relacji w ekosystemach (Antonino Puglisi). Ukazano znaczenie kształtowania świadomości ekologicznej (Miguel Panão) w świetle etyki środowiska oraz kreatywności człowieka z poszanowaniem przyrody (John A. Mundell). Klamrą, a zarazem podsumowaniem konferencji było spojrzenie w przyszłość, począwszy od dookreślenia ontologii dla ekologii (Leonardo Caffo), poprzez wskazanie strategii w odniesieniu do inteligentnego oraz zrównoważonego rozwoju, który pomaga włączeniu społecznemu (Susan Kopp, Pascal Goubeyre, Salvatore Di Gregorio)³³.

W 2016 r. odbyła się w Budapeszcie konferencja EcoOne pod tytułem *Relacyjność: między świadomością ekologiczną a wyzwaniem społecznymi*³⁴. Znaczenie tego wydarzenia dla rozwiązań kwestii ekologicznej dostrzegły zarówno władze państwowe – János Áder, prezydent Republiki Węgierskiej skierował przesłanie do uczestników³⁵, jak i kościelne – obecny był János Székely, biskup pomocniczy Esztergom-Budapest. Kluczową kwestią poruszoną podczas konferencji było założenie, iż wszyscy ludzie są częścią nieustannie zmieniającej się planety (Zsolt Hetesi, Zsuzsa Román). Zwrócono uwagę na fakt, że w rozważaniach nad kryzysem ekologicznym niezbędny jest ujednoczony klucz interpretacyjny, w którym uwzględniony zostanie istniejący związek systemów społecznych z naturalnymi (Alessio Valente, Valentina Falcioni). Poruszono zagadnienie świadomości ekologicznej i edukacji ekologicznej, wskazując na fakt, że łączą się one z poszukiwaniem odpowiedzi na pytania dotyczące zadań, przed którymi stoi ludzkość, oraz fundamentalnych wartości, niezbędnych do znalezienia metody zwiększenia świadomości ekologicznej zarówno u pojedynczych osób, jak całych społeczeństw (Márió Nobilis, Giuseppe Pellegrini, Szilvia Berndtné Szelőczy, Október Kovács, Mihály Berndt, Imre Körmendy). Istotnym wynikiem tego spotkania – w świetle troski o wspólny dom – był postulat, aby dostrzegać i doceniać znaczenie współzależności, która jest wynikiem inicjatyw ekologicznych (Attila István Ádám, Fabian Arias, Amerigo Beneduci, Francesco Chidichimo, Salvatore Straface, Francesco Chidichimo, Salvatore Di Gregorio, Valeria Lupiano, Guillermo Machado,

³³ <http://www.ecoone.org/attachments/article/15/V2014Proceedings-Castel-Gandolfo.pdf> [dostęp: 10.06.2021]; *Convegno internazionale. International meeting. Relazionalità naturale e coscienza ambientale. Natural relationality and environmental awareness*, Castel Gandolfo (Rome), 2014. <http://www.ecoone.org/it/convegno/convegno-2014.html> [dostęp: 10.06.2021].

³⁴ *Relationality: between environmental awareness and societal challenges. Budapest, 27-29 maggio 2016*, <http://www.ecoone.org/it/convegno/convegno-2016-2.html> [dostęp: 5.04.2021].

³⁵ L. Fiorani, Z. Roman, F. Geremia, V. Falcioni, *Relationality: between environmental aware and societal challenges*, Budapeszt 2016, s. 16.

Lorena Molina, Salvatore Straface)³⁶. Rezultaty konferencji zostały opublikowane w monografii *Relationality: between environmental aware and societal challenges*³⁷, dzięki czemu wypracowane idee mogą być inspiracją dla innych środowisk badawczych oraz do ewentualnej współpracy.

Konferencja EcoOne w 2018 r. była zatytułowana *Natura przekracza granice*³⁸. Zasadnicza refleksja dotyczyła możliwości pokonywania utrudnień naturalnych (Alessio Valente), geograficznych (Grammenos Mastrojeni) i technologicznych (Antonello Pasini, Daniele Spadaro, Andrea Conte) oraz próby spojrzenia na nie jako na „trampoliny” odsyłające do zrównoważonej przyszłości zarówno ludzi, jak i środowiska, w którym żyją (Giuseppe Arcuri). Poruszono także kwestię niezbędnej ku temu, adekwatnej edukacji ekologicznej (Elena Pace, Daniela Alessandri). Nie bez znaczenia było spojrzenie na te zagadnienia także z perspektywy aktywności fizycznej człowieka w naturze, co zostało zaprezentowane przez specjalistów zaangażowanych w inonadacji Sportmeet (Paolo Crepez)³⁹ oraz poprzez świadectwa dotyczące doświadczeń w sporcie i środowisku w kontekście wyzwań *Laudato si'* (Don Onofrio Farinola, Zsuzsa Roman).

Ostatnia, analizowana przez nas konferencja, z 2020 r., odbyła się pod hasłem *Nowe sposoby na integralną ekologię: pięć lat po „Laudato si'”*. W piątą rocznicę opublikowania encykliki, EcoOne dokonało oceny jej wpływu w wybranych obszarach życia oraz aktualnych możliwości aplikacyjnych ekologii integralnej. Nazwanie planety przez Ojca Świętego „wspólnym domem” stało się inspiracją do tego spotkania. Refleksja dotycząca możliwości pojedynczych osób oraz instytucji społecznych do podejmowania konkretnych działań w trosce o planetę, podjęta została w perspektywie nauk o ziemi, etycznej, społecznej, a także teologicznej. Jakkolwiek kryzys środowiskowy jest współczesnym problemem wyjątkowo trudnym, to jednak uczestnicy dostrzegali znaki nadziei, którymi są nie tylko konkretne działania podejmowane przez coraz większe grupy badaczy i aktywistów, lecz także przez środowiska różnych religii i kultur⁴⁰.

Perspektywy refleksji antropologicznej, etycznej, społecznej, kulturowej i religijnej odsłoniły nowe możliwości wspólnych działań. Dialog prowadzony po prezentacji każdego tematu, połączony z odniesieniem do Boga-Miłości, oraz do

³⁶ <http://www.ecoone.org/en/meetings/meeting-2016.html> [dostęp: 10.06.2021].

³⁷ L. Fiorani, Z. Roman, F. Geremia, V. Falcioni, *Relationality: between environmental aware and societal challenges*, Budapeszt 2016.

³⁸ *Convegno Internazionale EcoOne 2018. Nature breaks limits, Roma, 20-22 April 2018*. <http://www.ecoone.org/it/convegno/convegno-2018.html> [dostęp: 3.06.2021].

³⁹ Sportmeet to międzynarodowa sieć osób postrzegających sport jako ważną i pozytywną formę aktywności, która pozwala stawiać wyzwania sobie i innym. Ich celem jest chęć wniesienia wkładu poprzez sport do bardziej zjednoczonego świata – <http://www.sportmeet.org/en/about-us/history.html> [dostęp: 5.04.2021]; por. P. Crepez, *Lo sport alla luce della fede: quali riflessi in ambito educativo?*, <http://www.sportmeet.org/attachments/article/236/Lo%20sport%20alla%20luce%20della%20fede.pdf> [dostęp: 10.06.2021].

⁴⁰ *New ways towards integral ecology: five years after Laudato si'*, Castel Gandolfo, Italy, 23-25 October 2020, <http://www.ecoone.org/it/convegno/meeting-2020.html> [dostęp: 12.06.2021].

stanowiska Kościoła w sprawie ochrony środowiska, odsłoniły bogaty dorobek troski Kościoła o wspólny dom.

Oprócz refleksji naukowej EcoOne podejmuje także działania w zakresie edukacji ekologicznej, prowadzonej w formie seminariów naukowych oraz szkoleniowych dla młodzieży. „Ekologiczna szkoła młodzieżowa EcoOne”, która odbyła się w 2017 r. w Loppiano we Włoszech, pod tytułem *Oczy*, dedykowana była zagadnieniom związanym z relacją człowieka z naturą oraz problemowi zrównoważonej planety w perspektywie wyzwań określonych w *Laudato si'*. Spotkanie to miało także wymiar praktyczny, ponieważ młodzi odbyli warsztaty z odzyskiwania materii, a także botaniczną wycieczkę w Vallombrosie (Toskania). Szerokie spojrzenie na poruszane kwestie, co sugeruje także sama nazwa wydarzenia, w pełni wpisuje się w konwencję projektów EcoOne i w same jej założenia. Ekologiczna szkoła młodzieżowa EcoOne traktuje dany temat środowiska wieloaspektowo, odnosząc się także do kwestii człowieka i wartości. Ma także wymiar praktyczny, co można dostrzec we wszystkich konferencjach EcoOne w jej otwartości na dialog i praktykowaniu go w wymianie wiedzy, perspektyw, doświadczeń oraz w spotkaniach przy „okrągłym stole”. Spójnym dla całości działań EcoOne w „Ekologicznej szkole młodzieżowej EcoOne” jest jej wymiar międzykulturowy.

EcoOne współpracuje także w projekcie „United World Project” (UWP), prowadzonym przez młodzież RF⁴¹. Projekt ten jest pilotowany przez organizację pozarządową New Humanity, która w swoich założeniach i podejmowanych działaniach inspirowana jest charyzmatem jedności RF⁴². Organizacja działa w ponad stu krajach, a jej misją jest przyczynianie się do tworzenia jedności ludzkiej rodziny, z poszanowaniem różnorodności kultur i przekonań⁴³. UWP podejmuje oraz promuje działania i inicjatywy, których celem jest realizowanie idei powszechnego braterstwa, w co wpisuje się także troska o wspólny dom. Cechą charakterystyczną UWP jest wspólnotowość, która wyraża się we współpracy z organizacjami, grupami oraz instytucjami międzynarodowymi, inspirowana jest ostatnio do konkretnych deklaracji i aktywności. Działania UWP są prowadzone w trzech obszarach: jako stałe laboratorium dobrych praktyk na rzecz jedności; jako globalna sieć młodych osób, które w swoich działaniach dążą do budowania jedności i braterstwa poprzez dialog; oraz jako wspólna platforma, na której gromadzone są raporty działań⁴⁴.

Naukowa refleksja oraz formacja młodzieży do ekologii integralnej, którą EcoOne prowadzi, przekłada się także na konkretne propozycje dotyczące edukacji ekologicznej.

⁴¹ *United World Project*, <http://www.unitedworldproject.org/> [dostęp: 10.05.2021].

⁴² Ruch Nowa Ludzkość posiada akredytację Rady Ekonomicznej i Społecznej ONZ ECOSOC (Economic and Social Council), <https://www.new-humanity.org/en/> [dostęp: 10.05.2021].

⁴³ *United World Project. Chi siamo*, <https://www.unitedworldproject.org/il-progetto/chi-siamo/> [dostęp: 10.05.2021].

⁴⁴ *United World Project. Natura e valori*, <https://www.unitedworldproject.org/il-progetto/natura-e-valori/> [dostęp: 10.05.2021].

Kostka Ziemi jako środek dydaktyczny w edukacji ekologicznej

Troska o Ziemię wymaga osobistego zaangażowania poprzez dokonywanie rozumnych wyborów w zakresie konsumpcji oraz stylu życia, tylko w ten sposób będzie można powstrzymać bogatych tego świata przed jej wykorzystywaniem, zmusić producentów do przemian w kierunku zrównoważonego rozwoju, twórców technologii do poszukiwania innowacyjnych rozwiązań, które będą służyły dobru wspólnemu, a polityków do takiego zarządzania rynkiem światowym, który będzie ukierunkowany na poszanowanie jakości życia człowieka⁴⁵. Niezbędne jest zatem dotarcie do każdego człowieka w celu budzenia świadomości ekologicznej, a drogą do tego jest powszechna edukacja.

W całej encyklice *Laudato si'* można dostrzec przewodnią ideę, która wskazuje na fundament edukacji ekologicznej, jest nim nawrócenie ekologiczne (LS 5, 216-221), które warunkuje przemianę myśli, działań i zaangażowania zarówno pojedynczych osób, jak i całych wspólnot. Papież Franciszek podkreśla, że „dobra edukacja szkolna w dzieciństwie i w młodym wieku rzuca ziarna, które mogą wydać owoce w ciągu całego życia” (LS 213). Szczególnym sposobem kształtowania świadomości ekologicznej, zgodnie z założeniami LS, poprzez powszechną edukację już od najwcześniejszych lat życia jest Kostka Ziemi. Jej twórcą jest amerykański ekolog i przedsiębiorca John Mundell, zaangażowany na rzecz ekologii w ramach EcoOne⁴⁶. Na stronie internetowej poświęconej kostce znajdują się informacje o jej przeznaczeniu, szczegółowy opis widniejących na niej haseł, a także wypowiedzi osób z różnych stron świata, które ją stosują⁴⁷. Kostka Ziemi jest to nowoczesny, specyficzny środek edukacyjny, który poprzez zabawę może wspomagać nie tylko dzieci i młodzież, lecz – poprzez nich – także dorosłych, w praktykowaniu ekologicznego stylu życia, w zmianie postaw wobec natury i w zrównoważonym działaniu⁴⁸. Papież Franciszek wielokrotnie zwraca uwagę w LS na to, aby troska o ziemię, ekologia integralna nie opierały się tylko na jednokrotnych działaniach, ale by przenikały całe życie, każde działanie, każdy czyn człowieka. Podkreśla także, że postawa ekologiczna powinna przenikać

⁴⁵ P. Sassi, *Prefazione*, w: L. Fiorani, *Il sogno (folle) di Francesco. Piccolo manuale (scientifico) di ecologia integrale*, Perugia 2019, s. 9.

⁴⁶ John Mundell, *Purdue University (USA)*, jest inżynierem ds. środowiska. Mieszka w Indianapolis, w stanie Indiana (USA), gdzie znajduje się jego firma zajmująca się doradztwem środowiskowym Mundell & Associates Inc., której jest dyrektorem. Jest zaangażowany w ochronę środowiska i propaguje ekologiczne nawrócenie – <https://mundellassociates.com/> [dostęp: 15.06.2021]; por. A. Martinez, *We have to take our prayers and turn them into actions*, <https://www.unitedworldproject.org/en/watch/we-have-to-take-our-prayers-and-turn-them-into-actions/> [dostęp: 15.06.2021]; M. Berndt, Z. Román, *Van egy dobásod! Környezetudatos élet és társadalmi felelősség*, Budapest 2016, s. 5.

⁴⁷ *The earth cube*, <https://theearthcube.org/cube-faces/> [dostęp: 5.04.2021]; *Kostka dla Ziemi – działaj dla klimatu już dziś!*, <https://www.focolare.org/polska/2019/03/25/kostka-dla-ziemi-dzialaj-dla-klimatu-juz-dzis/> [dostęp: 10.06.2021]; *Informacje o projekcie*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/Informacje-o-projekcie.pdf> [dostęp: 15.06.2019].

⁴⁸ *El Dado della Terra (The Earth Cube – subtitles in Italian)*, <https://www.youtube.com/watch?v=VUDBRE9-tsI&t=33s> [dostęp: 3.06.2021].

wszystkie sfery życiowe. W zasadach Kostki Ziemi również kładzie się nacisk na te aspekty. Poprzez codzienny lub raz w tygodniu losowy wybór (rzucanie kostką) konkretnego hasła dziecko, młody człowiek podejmuje starania, by je realizować w ciągu dnia.

Prototypem tej kostki jest Kostka miłości (The Cube of Love)⁴⁹, która zawiera następujące hasła: „Kochaj wszystkich”, „Kochaj jako pierwszy”, „Kochaj Jezusa w innych”, „Kochaj nieprzyjaciół”, „Zjednocz się z drugim”, „Kochamy się wzajemnie”⁵⁰. Celem tych przesłań jest pomoc w ewangelicznym przeżywaniu zasady miłości w relacjach międzysobowych⁵¹. Hasła umieszczone na Kostce Ziemi, podobnie jak te z Kostki miłości, wspomagają w podejmowaniu refleksji nad współodpowiedzialnością za każdego człowieka i za Ziemię, a ich realizacja może przyczynić się do ekologicznego nawrócenia. Hasła Kostki Ziemi są następujące:

- (1) Wszystko jest darem!
- (2) Tylko to, co
- (3) Uśmiechaj się do świata!
- (4) Teraz jest czas!
- (5) Wszyscy jesteśmy połączeni!
- (6) Odkryj niesamowite rzeczy!

Syntetyczna analiza tych sześciu haseł ukazuje jej uniwersalny przekaz (stro-
na web jest w siedmiu językach), obszary oraz formy i narzędzia edukacji ekologicznej i samowychowania w zakresie kształtowania świadomości ekologicznej.

Ad 1) Hasło „Wszystko jest darem!” (Everything is a Gift) ukierunkowuje do postawy wdzięczności, która w korzystny sposób wpływa na rozwój człowieka⁵². Dostrzegając i doceniając wszystko, co jest wokół, począwszy od człowieka, poprzez przyrodę ożywioną i nieożywioną, aż po cały świat, dziecko, młody człowiek uczy się odczytywać rzeczywistość w kluczu daru (por. LS 68, 71, 220). Píše Franciszek: „W tradycji judeochrześcijańskiej «stworzenie» to znacznie więcej niż natura, ponieważ związane jest z Bożym planem miłości, gdzie każda istota ma wartość i znaczenie. [...] Stworzenie można zrozumieć tylko jako dar, który pochodzi z otwartej dłoni Ojca nas wszystkich, jako rzeczywistość

⁴⁹ T. Boi, *La pedagogia del dado. Storia, Riflessioni, Dialogo*, Living Peace: Percorso di Educazione alla pace Castel Gandolfo, 25-29 ottobre 2017, http://livingpeaceinternational.org/attachments/article/294/La%20pedagogia%20del%20dado_Teresa%20Boi.pdf [dostęp: 3.06.2021]; *Cube of Love*, <https://www.focolare.org/ireland/activities/cube-of-love/> [dostęp: 3.06.2021].

⁵⁰ Por. *Il dado dell'amore che gira per il mondo. L'arte di amare di Chiara Lubich per i bambini*, a cura di M. Bolkart, Ch. Heinsdorff, Rzym 2013; M.T. Kozubek, S. Grochmal, *Rodzina wspólnotą miłości w świetle pedagogii jedności Ruchu Focolari*, w: *Wokół rodziny. Wychowanie, kultura, społeczeństwo*, red. A. Garbarz, G. Grzybek, Rzeszów 2011, s. 260-262.

⁵¹ T. Boi, *Pedagogy of communion as promising educational approach for the achievement of global competencies*, „Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration. Journal for Mental Changes” 1-2 (2016), t. 22, s.104-119.

⁵² Por. A. Wolanin, *Wdzięczność a dobrostan człowieka – zależność i mechanizmy*, „Polskie Forum Psychologiczne” 4 (2020), t. 25, s. 406-416; K. Niewiadomski, *Wdzięczność – cnota zaniedbana. Możliwość wykorzystania teorii psychologicznych w katolickiej refleksji teologicznomoralnej nad wychowaniem do wdzięczności*, „Teologia i Moralność” t. 9, 1 (15) (2014), s. 233-254.

oświetlona miłością, wzywająca nas do powszechnej komunii” (LS 76). Autor kostki zachęca, aby starać się przeżyć każdą sytuację w konkretnym dniu jako dar, także trudne momenty potraktować jako wartościowe i rozwijające. Propozycje realizacji tego hasła są następujące: idź na spacer, dostrzegaj drobne rzeczy i poczuj wdzięczność za to, że świat został tak cudownie stworzony; wszystko, co na nim istnieje, jest potrzebne i ma sens.

Ad 2) „Tylko to, co konieczne!” (Only What is Needed) – to wyzwanie ma pomóc w kształtowaniu świadomego dokonywania wyborów, w rozeznawaniu tego, co jest realną potrzebą, a co wynikiem postawy konsumpcyjnej, która przejawia się w kierowaniu się wyborami na podstawie tak zwanej „zachcianki”. Twórca kostki zachęca, aby przed zakupem kolejnej rzeczy zastanowić się nad jej przeznaczeniem, nad tym, czy jest ona naprawdę potrzebna, czy raczej jest wynikiem próżności (chęci pochwalenia się przed innymi⁵³). Tak kształtowana czujność wewnętrzna, badanie pragnień i motywacji ma istotne znaczenie w rozwijaniu ekologicznej postawy. Hasło to nawiązuje także do ewangelicznej prawdy, która mówi o tym, aby nie gromadzić sobie skarbów na ziemi, ale w niebie (por. Mt 6,19-34). Autor kostki sugeruje dzieciom proste pytania, np.: „Czy rzeczywiście potrzebujesz kolejnej zabawki?”, „Może mógłbyś się z kimś podzielić?”⁵⁴. W ten sposób, jego zdaniem, można wspomagać proces ekologicznego wychowania. Dzięki takiemu nakierowywaniu na postrzeganie świata młodzi mogą wypracować w sobie postawę, która w przyszłości zaowocuje uważnością na to, jakimi rzeczami będą się otaczać. Zasada „tylko to, co konieczne” jest spójna także z apelem Jana Pawła II, skierowanym do młodych Polaków, zgromadzonych na Westerplatte w 1987 roku, w którym podkreślał sens i znaczenie „być” nad „mieć”⁵⁵.

Ad 3) „Uśmiechaj się do świata!” (Smile on the World) – to hasło wzmacnia wychowanie do nadziei, której w XXI w. potrzebują nie tylko młode pokolenia. Każde działanie zmierzające do tego, aby uczynić świat lepszym, ma wartość. J. Mundell wyjaśnia, że: segregowanie odpadów, korzystanie z komunikacji miejskiej zamiast z własnego transportu, oszczędne korzystanie z wody w zakresie własnych potrzeb – te pozornie drobne zachowania można zakwalifikować jako „uśmiech” do świata, gdyż są one troską o środowisko, a przez to przyczyniają się także do wyświadczenia dobra w stosunku do drugiego człowieka⁵⁶.

⁵³ *The Earth Cube. Today's Action, Tomorrow's Future*, <https://theearthcube.org/cube-faces/> [dostęp: 5.04.2021].

⁵⁴ Focolari, *Tylko to, co KONIECZNE!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/Tylko-to-co-KONIECZNE.pdf> [dostęp: 5.04.2021].

⁵⁵ „Musicie dobrze rozważyć, w jakim stosunku – na każdej z tych dróg – pozostaje «bardziej być» do «więcej mieć». Ale nigdy samo «więcej mieć» nie może zwyciężyć. Bo wtedy człowiek może przegrać rzecz najcenniejszą: swoje człowieczeństwo, swoje sumienie, swoją godność. To wszystko, co stanowi też perspektywę «życia wiecznego»” – Jan Paweł II, *Bardziej być niż mieć. Z przemówienia Jana Pawła II do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, 12 czerwca 1987*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/homilies/1987/documents/hf_jp-ii_hom_19870612_giovani-danzica.pdf [dostęp: 5.07.2021].

⁵⁶ Tamże.

Ad 4) Hasło „Teraz jest czas!” (The Time is Now) uzdalnia do życia „chwila obecna”⁵⁷, a zatem do koncentracji nad odpowiedzialnym realizowaniem wymagań codzienności ze świadomością, że „każda chwila jest darem”⁵⁸, dlatego nie należy odkładać działań „na jutro”. Mundell sugeruje: warto pytać samego siebie, „co zrobiłem dzisiaj dla środowiska?”. I podkreśla – odwołując się do słów Ewangelii: „Dość ma dzień swojej biedy” (Mt 6,34) – że człowiek powinien pamiętać, iż trzeba troszczyć się o terażniejszość i starać się wyświadczać dobro w chwili obecnej. Działać na miarę swoich możliwości, lecz nie odkładać spraw na inny termin, gdyż może się okazać, że nigdy nie będzie można rozpocząć planowanych działań⁵⁹.

Ad 5) „Wszyscy jesteśmy połączeni!” (We’re All Connected) – to hasło odnosi się wprost do słów papieża Franciszka: „Wszystko jest ze sobą powiązane i my, wszyscy ludzie, jesteśmy zjednoczeni jako bracia i siostry we wspaniałej pielgrzymce, połączeni miłością, którą Bóg obdarza każde ze swoich stworzeń, a która łączy nas z bratem Słońcem, Księżycem, siostrą rzeką i matką Ziemią” (LS 92). Jest zatem w tym hasle, mówiącym o łączności człowieka z całym Stworzeniem, wezwanie do solidarności oraz kształtowania w sobie odpowiedzialności za każdego. Mundell odwołuje się do skutków nieprawidłowego funkcjonowania przedsiębiorstw, które dotyczą całego świata. Podpowiada, że realizowaniem tego hasła jest np. kupowanie lokalnych produktów, co wpływa na zmniejszenie emisji gazów związanej z transportem produktów⁶⁰. Hasło to wzywa także do wyzwania się z egoizmu i troszczenia się o dobro innych: hamując pewne działania niekorzystne dla środowiska, wpływa się na polepszenie dobrostanu ich życia. Uwrażliwianie na potrzeby drugiego człowieka jest ważną kwestią ekologiczną, ponieważ przysłowiowe „bycie eko” jest ściśle powiązane ze świadomością, że każdy człowiek żyje w relacji z sobą, z Bogiem, z drugim człowiekiem i ze światem⁶¹.

Ad 6) „Odkryj niesamowite rzeczy!” (Discover Amazing Things) – to hasło otwiera dzieci i młodych ludzi na piękno, które wpisane jest w ludzką egzystencję bez względu na światopogląd. Budzenie szacunku do przyrody, a w konsekwencji troski o nią, zaczyna się od poznawania jej piękna najpierw w najbliższym otoczeniu. Poprzez zachętę do odkrywania niesamowitych rzeczy Mundell otwiera perspektywę na piękno w szerszym znaczeniu, kieruje uwagę na odkrywanie go w sobie samym i w drugim człowieku. Odkrywanie piękna świata budzi potrzebę niezaburzania go, a zatem troski o niego jak o własny dom.

⁵⁷ Nie chodzi tutaj o powszechnie znane „carpe diem”, lecz koncentrację na wypełnianiu woli Bożej w chwili obecnej, koncepcji bliskiej św. Teresie od Dzieciątka Jezus – por. Św. Teresa od Dzieciątka Jezus, *Moja pieśń na dzień dzisiejszy*, <https://www.tereska.pl/moja-piesn-na-dzien-dzisiejszy/> [dostęp: 25.04.2021].

⁵⁸ Por. Ch. Lubich, *Każda chwila jest darem*, Kraków 2011.

⁵⁹ Focolari, *TERAZ jest czas!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/TERAZ-jest-czas.pdf> [dostęp: 5.04.2021].

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Focolari, *Wszyscy jesteśmy POŁĄCZENI!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/Wszyscy-jeste%5C%9Bmy-PO%5C%81%C4%84CZENI.pdf> [dostęp: 5.04.2021].

Pedagogiczną wartość Kostki Ziemi dostrzegają naukowcy w różnych kręgach kulturowych. Jak wykazują Ronald Ramer, Steven Rogg, Thomas Masters, hasła Kostki Ziemi i Kostki miłości są ściśle powiązane z wymaganiami chrześcijańskiej postawy w życiu. Ich zdaniem, przesłanie tych środków wspomaga w dojrzewaniu do życia na wzór relacji trynitarnych, co podkreśla się w duchowości komunii⁶² i o czym Franciszek mówi w LS (239). Autorzy ci, opierając się na pismach Abrahama Heschela dotyczących przechodniej natury ludzkiego doświadczenia, oraz na eksploracji, przez Roberta Selmana, etapów wzrostu świadomości społecznej, stwierdzają, że edukacyjna skuteczność przesłania obu kostek wynika z jego spójności z autentycznymi relacjami międzyludzkimi oraz uwzględnieniem zasad psychologii rozwojowej. Uważają oni, że szeroki zasięg aplikacji tych kostek może pomóc przekroczyć trudności związane z kategoriami kulturowymi, które zazwyczaj ograniczają badania nad rozwojem społecznym. Zdaniem tych naukowców, przesłanie kostek pokazuje, że możliwe jest rozwijanie pozytywnej kultury w różnych kontekstach edukacyjnych⁶³. Także Luca Fiorani, który od wielu lat przewodniczy EcoOne, podkreśla, że Kostka Ziemi ma istotne znaczenie w edukacji ekologicznej na każdym etapie rozwoju, gdyż jest skierowana zarówno do dzieci, nastolatków, jak i dorosłych. Jego zdaniem Kostka Ziemi, choć opiera się na duchowości chrześcijańskiej, jest inspiracją do życia w zgodzie z naturą i światem dla każdego⁶⁴. Węgierscy naukowcy, fizyk Berndt Mihály i lekarz Zsuzsa Román, zaangażowani w EcoOne oraz w promowanie Kostki Ziemi, twierdzą, że aby uchronić przyszłe pokolenia od negatywnych i nieodpowiedzialnych skutków działalności ludzi w obszarze natury, ważne jest wspólne działanie na rzecz ochrony środowiska, w które wpisuje się zmiana sposobu życia, a hasła Kostki Ziemi są dobrymi drogowskazami, gdyż nawołują do konkretnego działania⁶⁵.

Podsumowanie

W drugiej dekadzie XXI w. jest wiele propozycji, które mają służyć pogłębieniu świadomości ekologicznej i, nieodłącznie związanej z nią, edukacji ekologicznej, prowadzących do aktywnej troski o Ziemię, postrzeganą jako wspólny dom. Każda z tych propozycji odnosi się do określonej podstawy antropologicznej. Zaprezentowane w artykule zaangażowanie Ruchu Focolare na rzecz ekologii, oparte na

⁶² P. Coda, *L'unità e la Trinità di Dio nel ritmo di un'ontologia trinitaria*, „Sophia: Ricerche su i fondamenti e la correlazione dei saperi” 2 (2010) 2, s. 174-189.

⁶³ Por. R. Ramer, S. Rogg, T. Masters, *The Earth Cube. Today's Action, Tomorrow's Future. Theoretical Foundations for Studying the Cube of Love: Chiara Lubich's Spirituality of Communion, Abraham Joshua Heschel's 'Transitive'. Perspective of Human Nature, and Robert Selman's Theory of Social Awareness*, „Claritas: Journal of Dialogue and Culture” 3/1 (2014), s. 74-78.

⁶⁴ L. Fiorani, *Piccoli scienziati, grandi cittadini: buone pratiche in educazione ambientale*, „Ricercazione” 2019, s. 1.

⁶⁵ M. Berndt, Z. Román, *Van egy dobásod! Környezetudatos élet és társadalmi felelősség*, Budapest 2016, s. 76.

antropologii teologicznej, znajduje swój najgłębszy sens w Tajemnicy Chrystusa: objawienia, odkupienia i rekapitulacji (KKK 516-518). W takim ujęciu wezwanie do „czynienia sobie ziemi poddanej” (por. Rdz 1,28) ze świadomością dążenia do „nowego nieba i nowej ziemi” (2 P 3,12; Ap 21,1) ruch podejmuje zarówno w zakresie refleksji naukowej, jak i edukacji. EcoOne od lat i na wielu płaszczyznach działa w trosce o wspólny dom. Działania te są spójne oraz inspirowane nauczaniem papieża, szczególnie encykliką *Laudato si'*. Dialog pomiędzy wiarą i nauką, który prowadzi EcoOne, wpisuje się w istotę ekologii integralnej, która obejmuje środowisko, gospodarkę, społeczeństwo, kulturę i życie codzienne, kierując je ku dobru wspólnemu i sprawiedliwości obejmującej pokolenia. Działalność naukowa przyczynia się do wpływania na postawy oraz aktywne obywatelstwo, skłania do pokory wobec natury i nieskończonego wszechświata, prowadzi do podejścia systemowego, które łączy elementy wszechświata, szacunek do ludzi, równość między współpracownikami. Konferencje EcoOne zrzeszają ludzi z wielu krajów i kultur, łączą ludzi o różnych profesjach. Uczestnikami konferencji są nie tylko naukowcy, lecz także specjaliści i badacze nauk o środowisku, nauczyciele, studenci i doktoranci. Ta różnorodność ukazuje otwartość na różnorakie perspektywy, z tą samą motywacją: troską o dom, jakim jest Ziemia. Podejmowane refleksje i badania dotyczą obecnego stanu ekologii, lecz w perspektywie przyszłości. To właśnie ta kontemplacja, połączenie tematyki ekologicznej z całym wachlarzem obszaru humanistycznego, jest niezmierną wartością EcoOne. Uczestnicy konferencji, zadając sobie pytania o oczekiwaną przyszłość, planują strategie rozwiązań, wzbogacając je o inicjatywy społeczne, lecz, jak podkreślają, dokonuje się to w dialogicznym dyskursie osób różnych profesji, przekonań, kultur, co ma prowadzić systematycznie do tworzenia kultury ekologicznej, której, jak podkreśla Franciszek, „nie można sprowadzać do serii nagłych i jednostronnych odpowiedzi na problemy” (LS 111).

Papież Franciszek zachęca w encyklice do refleksji nad stylem życia, nad postawami i ideałami (LS 225). Człowiek jest istotą bardzo kreatywną, może dbać o środowisko na wiele sposobów. Kosta Ziemi, która „jest pod ręką”, nie wymaga wykonywania rzeczy nieosiągalnych, lecz zachęca do prostych, codziennych działań proekologicznych, które mogą budzić i rozwijać pragnienie dbania o siebie, o drugiego i o środowisko. Najmniejszy gest może zmienić wiele, gdyż jest ziarnem dobra, które – nawet jeśli niezauważalne w chwili obecnej – może przynieść cenne owoce (LS 212). Kostka to środek pozornie minimalistyczny – jakby już na poziomie wykonania wołał: „jestem ekologiczny”, jednak w swej prostocie może niezwykle inspirować. Hasła tej kostki budzą w dziecku miłość do tego, co je otacza, dotykają zatem swym przesłaniem wszystkich wymiarów życia człowieka, jest to więc środek dydaktyczny, który ma szczególną wartość dla integralnego rozwoju dziecka, w czym nieodłączną część stanowi postawa ekologiczna, która rodzi się właśnie z takiej miłości.

Każdy z osobna buduje społeczeństwo poprzez dokonywanie wyborów pomiędzy konsumpcjonizmem a wartościami, które otwierają go na troskę o wspólny

dom. Opisane formy zaangażowania RF ukazują możliwości aktualizacji wyzwań encykliki. Ich cechami charakterystycznymi są wspólnotowość, do której wzywa papież Franciszek, oraz wielokulturowość i interdyscyplinarność, co jest wartością dodaną w umacnianiu świadomości współodpowiedzialności za wspólny dom. W kontekście krytyki *Laudato si'*, a wraz z tym samego papieża Franciszka, przedstawione inicjatywy ekologiczne mają szansę te opory choć w części zniwelować.

Bibliografia

- Araujo V., *Antropologia i życie społeczne. Nowi ludzie*, „Nowe Miasto” 2-3 (2008), s. 96-99.
- Berndt M., Román Z., *Van egy dobásod! Környezettudatos élet és társadalmi felelősség*, Budapest 2016.
- Boi T., *Pedagogy of communion as promising educational approach for the achievement of global competencies*, „Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration. Journal for Mental Changes” t. XXII, 1-2 (2016), s. 104-119.
- Brusilo J., *Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (REFA) jako nowoczesny i ewangeliczny przykład troski o życie przyrody*, w: Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, „Otoczmy troską życie”. *Kościół niosący Ewangelię Nadziei. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006-2010. Rok 2008/2009*, Poznań 2008, s. 342.
- Chi siamo*, <https://www.sophiauniversity.org/it/> [dostęp: 10.06.2021].
- Coda P., *L'unità e la Trinità di Dio nel ritmo di un'ontologia trinitaria*, „Sophia: Ricerche su i fondamenti e la correlazione dei saperi” 2 (2010) 2, s. 174-189.
- Convegno internazionale „Il sistema forestale modello ecologico di relazionalità in natura”, Castel Gandolfo, 4-6 maggio 2012*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/convegno-2012.html> [dostęp: 10.05.2021].
- Convegno internazionale Biodiversità e sostenibilità Castel Gandolfo, 13-15 maggio 2011*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/biodiversita-e-sostenibilita.html> [dostęp: 10.06.2021].
- Convegno Internazionale EcoOne 2018. Nature breaks limits, Roma, 20-22 April 2018*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/convegno-2018.html> [dostęp: 10.06.2021].
- Convegno internazionale Sostenibilità ambientale e questione energetica, Castel Gandolfo, 14-16 maggio 2010*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/sostenibilita-ambientale-2.html> [dostęp: 10.06.2021].
- Convegno internazionale. International meeting. Relazionalità naturale e coscienza ambientale. Natural relationality and environmental awareness, Castel Gandolfo (Rome), 2014*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/convegno-2014.html> [dostęp: 10.06.2021].
- Convegno internazionale. Sostenibilità ambientale, coscienza e partecipazione nella gestione dei rifiuti Castel Gandolfo, 17-19 aprile 2009*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/sostenibilita-ambientale-1.html> [dostęp: 10.06.2021].
- Crepaz P., *Lo sport alla luce della fede: quali riflessi in ambito educativo?*, <http://www.sportmeet.org/attachments/article/236/Lo%20sport%20alla%20luce%20della%20fede.pdf> [dostęp: 10.06.2021].
- Cube of Love*, <https://www.focolare.org/ireland/activities/cube-of-love/> [dostęp: 3.06.2021].

Lubich Ch., *Arte di amare*, Roma 2005.

Ecologia. Programma, <https://www.focolare.org/en/dialogue/cultura/ecologia/> [dostęp: 27.05.2021].

Ecology, <https://www.focolare.org/en/dialogue/cultura/ecologia/>; <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html> [dostęp: 15.07.2021].

EcoPlan. Ascoltare il grido della terra, il grido dei poveri e il grido delle nuove generazioni [*Słuchać wołania Ziemi, wołania ubogich i młodych pokoleń*, tłum. M. Kozubek], https://eyut279xk3q.exactdn.com/wp-content/uploads/2022/06/EcoPlan_IT.pdf [dostęp: 10.06.2021].

El Dado della Terra (The Earth Cube – subtitles in Italian), <https://www.youtube.com/watch?v=VUDBRe9-tsI&t=33s> [dostęp: 15.04.2021].

Fiorani L., Roman Z., Geremia F., Falcioni V., *Relationality: between environmental aware and societal challenges*, Budapeszt 2016, <http://www.ecoone.org/en/meetings/meeting-2016.html> [dostęp: 10.06.2021].

Fiorani L., *Cammino di EcoOne (sulla base di testi di Sergio Rondinara). Convegno di EcoOne. Sostenibilità ambientale e questione energetica, Castel Gandolfo, 14-16 maggio 2010*, Archivio Generale del Movimento dei Focolari.

Fiorani L., *Francis still dreams: Five years after Laudato si'*, Assisi 2020.

Fiorani L., *Il contributo di EcoOne alla riflessione ecologica*, „Nuova Umanità” 199 (2012), s. 49-51.

Fiorani L., *Piccoli scienziati, grandi cittadini: buone pratiche in educazione ambientale*, „Ricercazione” 2019, s. 1-4.

Fiorani L., *Proceedings of the international meeting. Natural relationality and environmental awareness Castel Gandolfo (Rome), 4–6 April 2014*, Roma 2014, <http://www.ecoone.org/attachments/article/15/V2014Proceedings-Castel-Gandolfo.pdf> [dostęp: 10.06.2021].

Franciszek, Encyklika *Laudato si'* (2015).

Franciszek, *Orędzie na Światowy dzień modlitw o ochronę stworzenia (1 września 2019 r.)*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190901_messaggio-giornata-cura-creato.html [dostęp: 5.06.2021].

Garcia Andrade C., *Dios es amor reciproco. El carácter co-originario de la unidad y de la pluralidad en Dios Trinidad. En diálogo con Tomás de Aquino, Ghislain Lafont, Gisbert Greshake y Hans Urs von Balthasar*, Madrid 2015.

Garcia Andrade C., *Relazionalità e modello trinitario*, http://www.ecoone.org/attachments/article/6/05_Andrade_Relazionalita_e_modello_trinitario.pdf [dostęp: 15.06.2021].

Il dado dell'amore che gira per il mondo. L'arte di amare di Chiara Lubich per i bambini, a cura di B. Mathias, H. Christiane, Rzym 2013.

Informacje o projekcie, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/Informacje-o-projekcie.pdf> [dostęp: 15.06.2021].

Jan Paweł II, *Bardziej być niż mieć. Z przemówienia Jana Pawła II do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte, 12 czerwca 1987*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/homilies/1987/documents/hf_jp-ii_hom_19870612_giovani-danzica.pdf [dostęp: 18.06.2021].

- Jan Paweł II, *Trzeba zapobiec katastrofie ekologicznej. Katecheza (17 stycznia 2001)*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 4 (2001), s. 43-44.
- Jaromi S., *10 ekologicznych osiągnięć Kościoła w minionym roku*, KAI 9.01.2019.
- Jaromi S., *Ruchy i stowarzyszenia w Kościele w służbie ekologii*, „Paedagogia Christiana” 2/28 (2011), s. 195-210.
- Kempa J., *Wszystko jest połączone. Teologicznodogmatyczne podstawy ekoteologii a argumentacja encykliki „Laudato si”*, w: *Ekologia wyzwaniem dla teologii*, praca zbiorowa, Wrocław 2016, s. 247-272.
- Kostka dla Ziemi – działaj dla klimatu już dziś!*, <https://www.focolare.org/polska/2019/03/25/kostka-dla-ziemi-dzialaj-dla-klimatu-juz-dzis/> [dostęp: 10.06.2021].
- Kozubek M.T., *Wspólnota i jedność w wybranych obszarach życia społecznego – doświadczenie Ruchu Focolari*, „Paedagogia Christiana” 2/36 (2015), s. 82, DOI 10.12775/PCh.2015.027.
- Kozubek M., Grochmal S., *Rodzina wspólnotą miłości w świetle pedagogii jedności Ruchu Focolari*, w: *Wokół rodziny. Wychowanie, kultura, społeczeństwo*, red. A. Garbarz, G. Grzybek, Rzeszów 2011, s. 260-262.
- Laudato Si' Movement, *Od Światowego Ruchu Katolików na rzecz Środowiska do Ruchu Laudato si'*, <https://laudatosimovement.org/news/od-gccm-do-rls/> [dostęp: 15.06.2021].
- Lubich Ch., *Charyzmat jedności*, red. M. Vandeleene, Kraków 2007.
- Lubich Ch., *Każda chwila jest darem*, Kraków 2011.
- Martinez A., *We have to take our prayers and turn them into actions*, <https://www.unitedworldproject.org/en/watch/we-have-to-take-our-prayers-and-turn-them-into-actions/> [dostęp: 15.06.2021].
- Moriconi C., Dell'Erba R., *Bio-inspired Robotics Proceedings of the Conference-Workshop Frascati, 14–15 May 2014*, Roma 2014, <http://www.ecoone.org/attachments/article/15/V2014Proceedings-Castel-Gandolfo.pdf> [dostęp: 15.06.2021].
- Mundell J., *Mundell & Associates Inc.*, <https://mundellassociates.com/> [dostęp: 15.06.2021].
- New Humanity, <https://www.new-humanity.org/en/> [dostęp: 10.05.2021].
- New ways towards integral ecology: five years after Laudato si'*, *Castel Gandolfo, Italy, 23-25 October 2020*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/meeting-2020.html> [dostęp: 12.06.2021].
- Niewiadomski K., *Wdzięczność – cnota zaniedbana. Możliwość wykorzystania teorii psychologicznych w katolickiej refleksji teologicznomoralnej nad wychowaniem do wdzięczności*, „Teologia i Moralność” t. 9, 1 (15) (2014), s. 233-254.
- Portal chrześcijańskich ekologów. Święto Stworzenia*, <https://www.swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/czas-dla-stworzenia-season-of-creation> [dostęp: 15.05.2021].
- Projekt Caritas Laudato si'*, <https://laudatosi.caritas.pl/dzialania-lokalne/> [dostęp: 3.06.2020].
- Ramer R., Rogg S., Masters T., *The Earth Cube. Today's Action, Tomorrow's Future. Theoretical Foundations for Studying the Cube of Love: Chiara Lubich's Spirituality of Communion, Abraham Joshua Heschel's 'Transitive'. Perspective of Human Nature, and Robert Selman's Theory of Social Awareness*, „Claritas: Journal of Dialogue and Culture” 3/1 (2014), s. 74-78, <https://docs.lib.purdue.edu/claritas/vol3/iss1/10> [dostęp: 10.04.2021].

- Relationality: between environmental awareness and societal challenges. Budapest, 27–29 maggio 2016*, <http://www.ecoone.org/it/convegni/convegno-2016-2.html> [dostęp: 5.04.2021].
- Rembierz M., *Egzystencjalne i aksjologiczne doświadczenie domu rodzinnego*, w: *Kultura dnia codziennego i świątecznego w rodzinie*, red. L. Dyczewski, D. Wadowski, Lublin 1998, s. 41-57.
- Rondinara S., *L'ambiente dell'uomo*, Roma 1996.
- Rondinara S., *L'intelligibilità del reale. Natura, uomo, macchina*, Roma 2013.
- Rondinara S., *L'interpretazione del reale tra scienza e teologia*, Roma 2007.
- Rondinara S., *Scelte razionali, intenzioni, fini*, Roma 2014.
- Ruch Focolari, *TERAZ jest czas!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/TERAZ-jest-czas.pdf> [dostęp: 5.04.2021].
- Ruch Focolari, *Tylko to, co KONIECZNE!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/03/Tylko-to-co-KONIECZNE.pdf> [dostęp: 5.04.2021].
- Ruch Focolari, *Wszyscy jesteście POŁĄCZENI!*, <https://www.focolare.org/polska/files/2019/2019/03/Wszyscy-jeste%C5%9Bmy-PO%C5%81%C4%84CZENI.pdf> [dostęp: 5.04.2021].
- Sassi P., *Prefazione*, w: L. Fiorani, *Il sogno (folle) di Francesco. Piccolo manuale (scientifico) di ecologia integrale*, Perugia 2019, s. 9-10.
- Sportmeet*, <http://www.sportmeet.org/en/about-us/history.html> [dostęp: 5.04.2021].
- Teresa od Dzieciątka Jezus, *Moja pieśń na dzień dzisiejszy*, <https://www.tereska.pl/moja-piesn-na-dzien-dzisiejszy/> [dostęp: 25.04.2021].
- The earth cube*, <https://theearthcube.org/cube-faces/> [dostęp: 5.04.2021].
- The Earth Cube. Today's Action, Tomorrow's Future*, <https://theearthcube.org/cube-faces/> [dostęp: 5.04.2021].
- The-Economy-of-Francesco-Integral-ecology-guide-for-local*, ed. K. Pietraszewski, Warszawa 2021, <https://laudatosi.caritas.pl/wp-content/uploads/2021/10/The-Economy-of-Francesco-Integral-ecology-guide-for-local-communities.pdf> [dostęp: 5.04.2021].
- Torno A., *Chiara Lubich. Życie i dzieło*, tłum. K. Kozak, Poznań–Warszawa 2013.
- United World Project. Chi siamo*, <https://www.unitedworldproject.org/il-progetto/chi-siamo/> [dostęp: 5.04.2021].
- United World Project*, <http://www.unitedworldproject.org/> [dostęp: 5.04.2021].
- United World Project. Natura e valori*, <https://www.unitedworldproject.org/il-progetto/natura-e-valori/> [dostęp: 05.04.2021].
- Who we are*, <http://www.ecoone.org/en/who-we-are.html>.
- Wolanin A., *Wdzięczność a dobrostan człowieka – zależność i mechanizmy*, „Polskie Forum Psychologiczne” 4 (2020), t. 25, s. 406-416.
- Wójcik W., *Antropologia domu*, w: *Dom, w którym rodzi się wspólnota. Rodzina, społeczeństwo, Kościół*, red. M.T. Kozubek, Katowice 2012, s. 19-30.

Słowa kluczowe: EcoOne, Kostka Ziemi, *Laudato si'*, Ruch Focolari
 Keywords: EcoOne, The Earth Cube, *Laudato si'*, Focolare Movement